

НҮРСАДЫҚ САРҒОЖАЕВ

**ЖҮГЕРІ ӨСІРУДІҢ
ЖҮЛДЕГЕРІ**

АЛМАТЫ — 1980
«ҚАЙНАР» БАСПАСЫ

Қаз -2
С - 22

Н. Сарғожаев.

С - 22 Жүгері өсірудің жүздегері. Алматы, «Қайнар»,
1980 -бет

Алматы облысы, Елбекшіказак ауданына қарасты Ленин атындағы көп-
қолдың озат жүгері өсірушісі Ахмет Шамшидиннің жүгері өсіруден бұрын-соңды
болып көрмеген жоғары көрсеткішке жетіп отыр.

Журналист Н. Сарғожаевтың бұл еңбегінде диққатпен үлгілі еңбегі, ұлы
табысқа жету жоллары жал-жақты баяндалады. Кітап қолхоз, совхоз баспа-
ларына, мамандарына, жүгері өсірушілерге арналған.

С. 40401-115 54 - 80 3803030101
03(07) - 80

Қаз -2

ҚПСС Орталық Комитетінің 1965 жылғы март және 1978 жылғы шоль Пленумдары ауыл шаруашылығын одан әрі өркендетудің нақты жолдарын белгілеп берді.

Ауыл шаруашылығын өркендетуде қол жеткен табыстарымыз біріншіден, партияның аграрлық саясатының өміршеңдігі мен күшін аңғартса, екіншіден, оны жүзеге асыру жолындағы адамдарымыздың асқан жігерін көрсетеді.

Оныкшы бесжылдықтың беташар жылы, сондай-ақ; 1978 және 1979 жылдары миллиард пұттан астам астық тапсырылуы партиямыздың осы аграрлық саясатын жүзеге асырудағы республика еңбеккерлерінің игі қадамын дәлелдейді. Республикамызда бидай өндірумен қатар, жүгеріге де жете мән беріліп, одан да жоғары өнім алынып жүр.

Алматы облысында ауыл шаруашылық дақылдарының түр-түрін әсіресе, жүгері дақылын өсіруге барлық жағдай бар. Сондықтан да болар, мұнда оған үнемі көңіл бөлініп, жүгеріден мол өнім алуда рекорд жасаушылар саны да көбейе бастады. Егер бұдан он жыл бұрын «дала аруы» облыс бойынша 7300 гектарға орналастырылса, қазір 31 125 гектарға жеткізілді. Оныкшы бесжылдықтың соңына дейін оның көлемі 43 мың гектардан аспақ.

Агротехникалық талаптарды мұқият орындап, жүгері өсірудің прогресшіл әдістерін барынша қолданғанда жү-

гері плантациясынан мол өнім жиналатындығын және одан пайданың да көп алынатындығын озаттар тәжірибесі дәлелдеп отыр. Астаналық облыстың Еңбекшіқазақ ауданы егіншілерінің қол жеткен табыстары бұған айқын дәлел. Мұнда 1977—1978 жылдары орта есеппен әр гектардан 83—85 центнерден жүгері дәні жиналды. Әсіресе, осы аудандағы Ленин атындағы шаруашылық колхозшыларының жетістіктері ерекше көңіл аударарлық.

Колхоз 1976 жылы 600 гектар жүгерінің әр гектарынан 102 центнерден дән жинап, 126 мың сом таза пайда келтірді. Ал 1977—78 жылдары плантацияның көлемі 2100 гектарға ұлғайтылып, оның әр гектарынан 110,3—111 центнерден түсім алынды, таза пайда еселеп артты. 1977 жылдың жұмыс қорытындысы бойынша оларға КПСС Орталық Комитетінің, СССР Министрлер Советінің, ВЦСПС-тің және ВЛКСМ Орталық Комитетінің ауыспалы Қызыл туы берілді.

Осы колхоздың озат жүгері өсірушісі Ахмет Шамшадинов республика бойынша рекордтық көрсеткішке жетті. Ол 1978 жылы әр гектардан 147 центнерден жүгері дәнін жинады. Жүгеріден осындай мол өнім алып отырған шаруашылықтың, ондағы А. Шамшадинов секілді шамшырақтың тәжірибесіне терең үңілсек, бұл творчестволық ізденістің, озат тәжірибені өндіріске кеңінен енгізудің, агротехникалық шаралардың барынша жүзеге асқандығының нәтижесі екенін айқын аңғаруға болады.

Ахметтің жүгері өсірудегі озат еңбегі «Правда», «Сельская жизнь» газеттерінде және республикалық баспасөздерде жарияланды. Ол туралы арнаулы плакат та шығарылды. Орталық теледидар программасы бойынша Москвадан да берілді. Енді міне кітап болып шығып отыр.

Бұл еңбекте жүгері өсірудің жүлдегері атанған А. Шамшадиновтың қол жеткен табыстары, оның еңбектес достары туралы әңгімеленеді.

БАСТЫ БАҒЫТ

Тоғызыншы бесжылдықтың аяғына дейін астаналық облыстың Ленин атындағы колхозы астық, темекі бау-бақшалық жеміс өсіру сияқты шаруашылықтың әр түрлі салаларымен шұғылданып келді. Бірақ колхоз экономикасы көтерілмеді, мемлекет алдында қарыздар болды. Сөйтіп, шаруашылыққа тиімді болатын бір салаға негізделу жағы ойластырылды.

Шаруашылықтың экономикасын көтеру мәселесі басшылардан бастап, қарапайым қолхозшыларды да толғандырды. Әркім әр түрлі пікір айтумен болды, бірақ көпке дейін бір қорытындыға келе алмады.

Осы мәселе колхоздың арнаулы жиналысында да кеңінен қозғалды. Қайтсек колхоз шаруашылығын ілгері бастырып, дәулетін арттырамыз деген көкейтесті мәселе туындады. Кейбіреулер мал шаруашылығына жете маңыз беріп, соны өрістету керек деген пікір айтса, енді біреулері өнімділігі төмен дақылдардың бәрін ығыстыру керек те, оның орнына бір саламен ғана айналысу қажет деген ұсыныс жасады. Осындай келелі мәселеге арналған қолхозшылардың жиналысында Ахмет Шамшадинов мінбеге көтерілді. Ол өзін көптен толғандырып жүрген ойын ортаға салды.

Ежелден жер анамен сырлас Ахмет колхоздың сан саласында еңбек еткен. Темекі де өсірді, көрші «Қөктөбе» совхозында болып жүзім шаруашылығымен де айналысты, одан кейін картопка, ең соңында жүгері егуге ауыс-

қап болатын. Ол өз сөзінде ауыл шаруашылығының осы саласына толық талдау жасап, жер жағдайына, ауа райына және су мәселесіне жан-жақты ой жүгіртіп, барлай келіп колхозда тек жүгері өсіру керек деп ұсыныс жасады. Өйткені жүгері — өте жұғымды мал азығы. Сондықтан да жүгері — сүт те, ет те бола алады деп бағалады. Бұған өзінің соңғы жылдардағы қол жеткен көрсеткішін арқау етті. Ахметтің көтерген бұл мәселесі кейбіреулерге қызықты көрінсе, қайсы біреулеріне ұнап қырамады. Сөйтіп, колхозшылардың бас қосқан бұл жиналысында пікір таласы барынша өрістеді. Шығып сөйлеген колхозшылардың көбісі Ахмет көтерген келелі мәселені қолдағанымен, бірақ колхозшылар түйінді шешімге бірден келе алмады.

Бұл жиналысқа аудандық партия комитетінен және аудандық ауыл шаруашылық басқармасынан да өкілдер қатысқан болатын. Олар да егжей-тегжейлі ойлап көрді. Колхозшылардың бұл пікірін саралады.

Жиналыс ұзаққа созылды. Соңғы жылдары колхоз экономикасының тым төмендеп кетуін әркім ащы да болса ашып айтып, одан қайтсек құтыламыз деген түйінді мәселені қайталай түсті. Мінбеге бас агроном, бригадирлер және звено жетекшілері де көтерілді. Олар да жүгері өсірудің тиімді екенін талдай отырып құптады.

Көпшілік арасынан енді толқу сезілді. Колхоз мамандары мен председателі де, аудан басшылары да мұны проблемалық мәселе деп тапты. Басқа шаруашылық түрлерін қоя тұрып, тек жүгері өсірумен айналысу үшін жер жағдайын реттеуді ойластырды. Ал проблемалық мәселе бірте-бірте өрістей түсті. Халық депутаттары аудандық Советі атқару комитетінің сессиясында арнайы мәселе болып та қаралды. Оны көтерген аудандық Советтің депутаты Ахмет еді, ақыры арнайы күн тәртібіне енгізді. Бұдан кейін де аудан басшылары мен колхоз мамандары бірнеше рет бас қосып, кеңінен кеңесті. Ақыры бәрі Ахметтің пікіріне қосылды.

Аудандық партия комитетінің бюросы колхоз экономикасын арттыру жолындағы бұл ұсынысты проблемалық мәселе деп тауып, колхоздың егістігі біртіндеп жүгері ғана өсіруге негізделсін деп қаулы алды.

Бұрынғы картоп, темекі өсіру секілді жұмыстар енді тиялып, олардың орнына өнімділігі жоғары аталмыш дақыл егіле бастады. Бұл дақылды кеңінен енгізу үшін егістік жерлердің тапшылығы да мұқият ескерілді және жүгері өсірумен айналысатын тұрақты звенолар ұйымдастырылып, оларды қажетті техникалармен қамтамасыз ету жағына баса көңіл бөлінді, ішкі резервтер іздестіріле бастады. Колхозда жүгері өсіруге көшу бір жылда емес, біртіндеп жүзеге асырылды.

Өнімділігі төмен жеміс ағаштарын қырқып, олардың орнын тегістеді. Сонымен қатар, тау етегіндегі көп жыл бойы игерілмей келе жатқан тастақ өңірлерді де қолға алу қажет деп тапты. Бұл жерді пайдаланылмай жатқан ішкі резервтердің бірі деп, оны біртіндеп игере бастады. Одан кейін борозда тартылды. Жыртылған жерден аударылып шыққан тастар қайта көбейді. Оны тағы да теруге тура келді. Әрине, бір жылда тастақ жер тамамдалып, бірден игерілмеді де. Бірнеше жыл бойы қол күші жұмылдырылды.

Бұл өңірдің қорым тасты болуымен қатар, өзіндік табиғат ерекшеліктері де бар. Кей жылдары тау етегі жауынсыз болмайды, ал енді бір жылдарда аспанда қою қара бұлт басса да бір тамшы тамбай кететін кездері және бар. Тастақ өңір күн нұрына тез ысиды. Өте ылғалдылықты қажет етеді, сондықтан да тұрақты су керек. Су шығару екінші басты мәселе болды да бетондалған каналдар жүргізілді.

Егістік көлемін ұлғайту жөнінде шешім қабылданысымен дақылдарды іріктеу қолға алынды. Бұрыннан шаруашылықта тындырымды ісімен көрініп жүрген біліктілікандар звено жетекшілігіне тағайындалып, сол звеноның нақты құрамы белгіленген.

Бұл туралы колхоздың бас агрономы Иван Семенович Терехин:

— Олардың көпшілігі бұрын да егіншілікпен айналысқанымен жүгері дақылының өз ерекшелігі бар. Сондықтан табысқа жетер жолдың бірі — сол дақылдың агротехникасын жете меңгеруді де алғашқы күннен қолға алдық, — дейді.

Тәжірибе деген ұзақ уақыт бойы қалыптасатын нәрсе. Бұл шаруашылықтың жүгері өсірушілері де тәжірибені үйренуге ерекше мән берген. Жүгерішілердің көпшілігі аталмыш дақылды өсіруді қолға алмай тұрып, оның агротехникасы жайында біршама мәлімет алған-ды. Қыс кезінде Талдықорған облысы, Панфилов ауданына қарасты «Октябрьдің 40 жылдығы» колхозына барып, ондағы озат жүгерішілерден ақыл-кеңес алып, тәжірибелерін зерттеді. Осындай оқып-үйренудің және арнаулы семинар өткізудің арқасында алғашқы жылы-ақ тұқымды қашан себу керектігі, жерді қалай өңдеу, арамшөппен күресудің жолдары, суару кезектері жайында олар кәнігі дикандарша іскерлене түсті.

«Дала аруын» егуге кірісер алдында оның егістігіне жүгерішілерді апарып, жер тегістеу, топырақ өңдеу, тұқым себу тәсілдері іс жүзінде көрсетілді. Оған ауданның, облыстың жүгері өсіретін звено жетекшілері қатысып, сұхбат өткізді. Сөйтіп, бірте-бірте тәжірибе жинақталды, озаттар саны көбейе түсті. Ал Шамшадиновтың басқаруындағы звеносы озат тәжірибе мектебіне айналды. Жүзеге асырылған осы шаралар өзінің нәтижесін берді. Тоғызыншы бесжылдықтың соңғы жылында гектарына жүз центнерлік көрсеткіштен асқан жалғыз ғана Ахмет звеносы болса, қазір оның саны біртіндеп көбейіп келеді.

«Өрен жүйрік өрде озар» деген ғой. Жүз центнершілер жорығының бастаушысы А. Шамшадинов бұрынғы шыққан биігінде тұрып қалмады. Одан да жоғары көтеріліп, өзі жасаған рекордтың жыл сайын жаңартумен болды. Атап айтқанда 1976 жылы ол өздеріне бекітіліп

берілген алқаптын әр гектарынан 127 центнерден алтын дән алып, көш басынан көрінді. Сол жылы әр гектардан 122 центнерден айналдырған Қамал Айвазов басқарған коллектив екінші орынды иемденді. Үшінші орын, әр гектарынан 110 центнерден өнім жинаған Рустан Алиев, төртінші орын гектарынан 103,6 центнерден маржандай таза дән алған Бенали Хуршудов, бесінші орын гектар сайын жүз центнерден жүгері өндірген Абдул Сабилов басқаратын звеноларға тиді.

Бұрын колхозшылар ауыл шаруашылық дақылдарының оншақты түрін өсіретін. Шаруашылық салаларын шоғырландырып, жүгері мен күздік бидай өсіруге мамандандырудың нәтижесінде егіншілердің кәсіби шеберліктері артты. Көптеген шағын танаптардың біріктіріліп, тұтастырылуы техника қуатының өнімді де тиімді пайдаланылуына кең өріс ашты.

«Жылдар бар, жыл ішінде жылдан асқан» дегендей 1977 жылдың орны өзгелерден ерекше болды. ХХ ғасырдың ұлы оқиғасы — Ұлы Октябрьдің 60 жылдығы тойланды. Өміріміздің негізгі заңы — СССР-дің жаңа Конституциясы қабылданды. Осы екі үлкен оқиғаның тұсна-тұс келуі колхоз жүгерішілері арасында да еңбек өрлеуінің жаңа толқынын туғызды. Даңқты даталарды лайықты табыстармен қарсы алу жолындағы жарыс жалынының өмірге небір соны бастамаларды әкелді. Соның бірі Қазақстан Компартиясының Орталық Комитеті мақұлдаған Алматы және Талдықорған облыстарының бір топ жүгері звено жетекшілерінің республикадағы барлық жүгері өсірушілерге деген үндеуі. Оған жеті еңбек өрені қол қойған. Соның екеуі — Ахмет Шамшадинов пен Қамал Айвазов, бұлар осы Ленин атындағы колхоздың майталмандары. Біріншісі «дала аруының» әр гектарынан 130 центнерден, екіншісі 125 центнерден өнім алуға міндеттенген-ді.

Игі істі бастаушы болса, оны іліп әкететін қостаушылар көп қой. Осы үндеуді талқылау коллектив ара-

сында соны серіліс, тың екпін тудырған. Қолхоз бойынша бұрын қабылданған міндеттеме қайта қаралып, елеулі өзгерістер енгізілді. Мерейлі де мерекелі жылда дәндік жүгерінің егіс көлемін үш жарым есе ұлғайтып, 2100 гектарға жеткізу көзделді. Оның әр гектарының өнімін молайтып, колхоз бойынша жоспардағы 45 центнер орпына 110 центнер құрғақ дән жинау ұйғарылды. «Уәде беру бір ерлік, оны орындау мың ерлік» дегендей берген серт, айтқан уәдені абыроймен орындал, торқалы тойға мол тартумен баруға жүгерішілерді де жаппай жұмылдыру қолға алынды. Олардың тау суындай тасқын күшпен еңбек еткендігі, ісінің ілгері басуына деген шынайы ынта-ықыласы бір арпада — астық молшылығын жасау жолындағы жорықта тоғысуы табыстың тай қазанын тасытып, жоғары көрсеткішке жеткізді. Күні кешегі маңдай алды озаттардың көрсеткішінен колхоз бойынша алған өнім асып түсті. Шаруашылықтағы дәндік жүгері өсіретін он звено гектарына 110 центнерден артық өнім жинап, еңбектерімен елді риза етті.

«Шын жүйрік өрге шапса өршеленер» деген нақыл Ахмет Шамшадиновке арналып айтылғандай. 1977 жылы ол басқаратын звено 170 гектарға жүгері өсірді. Соның әр гектарынан 143,6 центнерден құрғақ дән алынды. Сөйтіп, республика бойынша жаңа рекорд жасады.

КПСС Орталық Комитеті Саяси Бюросының мүшесі, Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінің бірінші секретары Д. А. Қонаев жолдастың Ахметтің жүгері плантациясында болып, звеноның жұмысымен танысуы жүгерішілерді еңбекке шабыттандырып жігерлендіре түсті. Д. А. Қонаев жолдастың ақыл-кеңесі, игі ұсыныс-тілегі жүгері өсірушілердің жаңа табыстарға жетуіне ықпал етті.

Социалистік жарыс пен қызған еңбек майданы өмірге жаңа өрендерді әкелді. Соның бірі Айдын Мамлаев. Ол Ахметтің озат тәжірибесінен үйреніп, диқан жолына үлгі алушылардың бірі болды.

Айдын комсомол-жастар звеносының жетекшісі. Оның карамағына тепсе темір үзетін қайратты, жалынды жігіттер берілген. Ол басқаратын комсомол-жастар звеносы да екпінді еңбек етті. Бабы келсе «дала аруы» төккен терді еш зая кетірмейтін дақыл ғой. Әр гектардан 136,9 центнерден түсім айналдырып, екінші орынға шықты. Исо Мурадов та жарқырап шыққан жаңа шамшырақ. Оның көрсеткіші Айдындікінен сәл ғана төмендеу. 1976 жылы Бенали Хуршудов басқаратын звенода сұшы болып еңбек етіп, гектар сайын 135 центнерден дән айналдырып, өз үлесін қосқан-ды. Бір жылдан кейін өз алдына отау тігіп, бөлек шыққан еді. Алғашқы адымының өзі-ақ келешегінен үлкен үміт күттіретін майталман жүгеріші екенін бірден байқатты. Бұған олардың гектар сайын 135 центнерден құрғақ дән айналдырғандарын айтсақ та жетіп жатыр. Озаттар қатарының жылдан-жылға еселеп көбеюі, шаруашылық экономикасының шарықтап өсуіне игі әсерін тигізді. Бұдан бұрын колхоз жыл сайын 3,5—4 миллион сомның өнімін өндіретін еді. Мерекелі жылда оны 7,2 миллион сомнан асырды.

Сөйтіп, Ленин атындағы колхоз мемлекетке көп астық тапсыратын ірі де іргелі шаруашылыққа айналды. Облыстың күллі шаруашылығы оныншы бесжылдықтың бірінші жылында 5,2 мың гектарға жүгері егіп, одан барлығы 15,8 мың тоннаға жуық астық өндірген еді. Ал Ленин атындағы колхоз 1976 жылы Отан қоймасына 6627 тонна астық құйып, жоспарын 174 процент орындаған. Жалпы талсырылған астықтың 4361 тоннасы жүгері дәні. Яғни жүгеріден бес жоспар орындаған болатын. Ал 1977 жылғы мемлекетке өткізгені 15 мың тоннаға жетті. Осының өзі-ақ шаруашылықтың жыл сайын табыстан табысқа жетіп отырғандығын дәлелдейді.

Ең түсімді деген суармалы күздік бидайдың бір гектарынан алынған өнім 25 центнерден аспайды. Ал, жүгерінің түсімі алғашқы жылдың өзінде-ақ одан екі есе асып түсіп отырды. Сонда қайсысы пайдалы? Оның үс-

тіне жүгері паясының мал азығына жұмсалатыны және бар. Колхоз дикандары алғашқы жылда тәжірибесіздіктен біраз жайды ескермегендіктерін де аңғарған. Соның өзінде бұрынғыдан екі есе артық өнім алып, бұл дақылдың келешегінің қандай екенін олар жақсы түсініп, егіс көлемін одан әрі ұлғайту қажеттігін ойластырды.

Иә, бұл үлкен бет бұрыс, табыстың жаңа арнасының көзі ашылған кез еді. Ленин атындағы колхоздың дикандары оныншы бесжылдыққа осындай арнаның көзін аша аяқ басты.

Ахмет кеше ғана басқалармен бірге жер бөліп алып, жүгері агротехникасы жайындағы әңгімені әріптестерімен бірге тыңдаған болатын. Оған ала бөтен жағдай да жасалған жоқ.

— Мен мамандар белгілеген шараларды мүлтіксіз орындауға тырыстым, мұнда басқадай үлкен сыр жоқ, шындап қолға алсаңдар Қамал сенің де, Рустан сенің де, Иза сенің де, барлықтарыңның да қолдарыңнан келетін іс. Ал кейбір көмескі жайларды сұрағандай болсаңдар мен дайын,— деді Ахмет жолдастарына.

Жан-жақты ойластырылған істе пікірдің барлығы бір жерден шығып жататыны бар ғой. Колхоз басқармасы да, партия ұйымы да осы А. Шамшадинов басқаратын звено мүшелері қол жеткен көрсеткішті межеге алды.

Шаруашылықтың егістік жері шектеулі ғана. Сол аз жерден барынша мол өнім алу қажет. Ол үшін бар мүмкіндікті қолдан жібермей еңбектенген жөн.

Ең алдымен кадрларды іріктеп, оларға барлық жағдай жасау қажет, деп талпы.

Міне, араға біраз уақыт салып барып қарағанда, осы пікірдің дұрыстығына көз жетіп отыр. Еңбек ресурстарын іздестіріп жүгері өсіретін звеноларды материалдық-техникалық базамен қамтамасыз етудің жан-жақты ойластырылуы арқасында көрсеткіш те жоғарылады, жұмыс барысындағы түрлі қиыншылықтарды жеңуге де мүмкіндік туды.

Колхоз басқармасымен бірге партия ұйымы да ең алдымен жүгері өсірушілерді іріктеуге баса көңіл бөлді. Шаруашылықта құрылған барлық звеноларды бірдей жағдайға қойып, оларға толық мүмкіншілік тудырылды. Әр гектардан елу центнерден өнім алу нормаға айналдырылып, одан артық өнім алғандарға қосымша ақы төлеу белгіленді.

Мұндай материалдық ынталандыру алғашқы жылдан-ақ жүгері өсірумен айналысатын диқандарды тұрақтандырып, олардың өз шеберліктерін арттыруға құштарландырды. Кейінгі жылдары егіс көлемі бұрынғыдан да өсе түскен кезде, жүгері өсіретін звеноларға егіншіні іріктеп алу мәселесі де қиындыққа түскен жоқ.

Колхоз жүгерішілері өткен бесжылдықтың соңғы жылында 600 гектар жерден 61 200 центнер жүгері өндірді. Бұл бұдан бұрынғы бесжылдық жылдарының орташа түсімімен өлшегенде 2400 гектар жердің өнімі. Демек гектар басына алынатын түсім төрт еседей өсіп отыр.

Бұл жай тек Ленин атындағы колхозға ғана емес, аудан, облыс, тіпті республика шаруашылықтарына табыстың үлкен арнасын ашқандай еді. Енді облыс шаруашылықтары бұл колхозға жүгері дақылын өсірудің тәжірибе мектебі ретінде қараса, ал жүгерішілер қауымы Ахмет Шамшадиновты ұстаз санады. Оның жүгері алқабын тәжірибе мектебіне айналдырды. Жерді дайындағанда да, тұқым себерде де, өсімдікті баптау алдында да, суару басталар кезде де жүгерішілер осы звеноның жеріне жиналды. Қай жұмысты қалай атқару керектігін майталман диқан ісімен көрсетеді.

Бірақ, бұл білгір ұстаз сабақтарының екінші кезеңі. Бірінші кезеңі қыста жүргізіледі. Ұстаздың көп сөзге жоқтығын ескеріп, оның сөзін, тәжірибесін мамандар жалғастырады. Шамшадинов звеносындағы жұмыс тәжірибесін зерттеген мамандар мен ғалымдар бұл тәжірибе жайында арнаулы плакат шығарды. Сол плакат колхоз жүгерішілерінің күнделікті басшылыққа алатын

кұралы болды. Барлығының жері де бірдей, жағдайы да бірдей. Демек, Шамшадинов звеносының тәжірибесі толық жүзеге асса, мол өнімге кепілдік жасалды дей бер. Енді звено тәжірибесіне қысқаша тоқталайық.

Оның звеносына ДТ-75, МТЗ-50, ДТ-20 тракторлары мен жер өңдейтін техникалар бөлінген. Бұл техника қажет болғанда шаруашылықтың басқа жұмысына да пайдаланылады. Звенода жетекшіден басқа Баттал Сулаев, Идрис Алиев, Абдулла Лапаев, Мердо Китазе, Григорий Иванов сияқты механизаторлар мен сушылар бар.

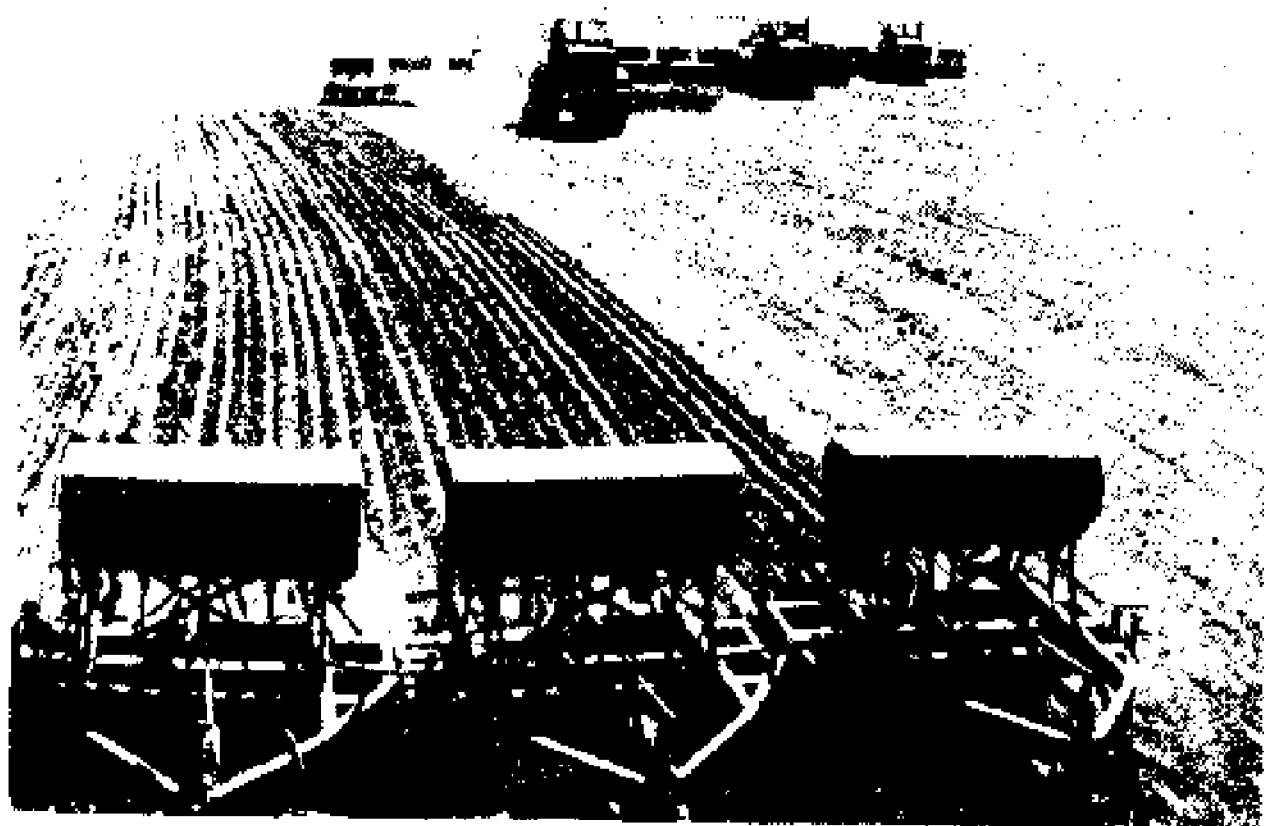
Мол өнім үшін күрес күзде басталады. Алғашқы шарт — сапалы жыртылған зябь. Оның тереңдігі 25—27 сантиметр болуы тиіс. Әр гектарға 40 тоннадан жергілікті тыңайтқыш шашылады. Бұл әрине жыл сайын қайталануы керек. Минералдық тыңайтқыштар бір гектарға 4 центнер есебімен түрлі кезеңде сіңіріледі. Қыс кезінде егістікке қар тоқтатылады.

Жер өңдеу жұмыстары ылғал тоқтату, арамшөппен күрес жұмыстарымен ұштастырыла жүргізіледі. Ерте көктемде топыраққа ылғал тоқтату мақсатымен жер ауыртырмалармен тырмаланады.

Жүгері — кешірек егілетін дақыл. Топырақ қызған кезде барып себіледі. Звено мүшелері бұл ерекшелікті арамшөппен күресуге тиімді пайдаланады. Тұқым сепкенше шыққан арамшөпті құрту үшін жер культивацияланады. Бұдан арамшөптің 50 проценттен астамы жойылады.

Бірнеше жылдық тәжірибеге қарағанда жүгері тұқымын топырақ қызуы 10—12 градус жылылыққа жеткенде ғана себудің тиімділігін көрсетіп отыр. Бұл мерзім апрель айының аяғы мен май айының басында болады. Сонымен бірге, тұқым себуді тым кешеуілдетпеу де керек. Онда топырақ ылғалы кеміп, тұқымның өнімділігі төмендейді.

Әдетте әр жердің өз ерекшелігі бар. Мәселен, Ленин

Алмет звеносы жүгері себуда.

атындағы колхоз орналасқан өңір Алатаудың етегінде. Алатаудың қары ыстық шілдеде де ерімейді. Қар ызғары білініп жатады. Таудан соққан сар жел және бар. Жер ылғалы көпке созылады. Топырақ мұнда бірден қызбайды. Осы ауданның кейбір шаруашылықтары жүгері себуді Ленин атындағы колхозға карағанда ерте бастайды. Ал, лениндіктер топырақтың қызуын күтеді.

Звенода тұқымды шаршы ұялап егу қолданылады. Тұқым 8---10 сантиметр тереңдікке түсіріледі. Онымен бірге, әр гектарға 2 центнер есебімен нитрофос тыңайтқышы беріледі. Тұқым себілгеннен кейін 5—6 күн өткеннен соң егістікке тырма жүргізіледі, ол жаңа өніп келе жатқан арамшөпті өлтіреді. Бұлай тырмалау жүгері шыққаннан кейін де екі рет қайталанады. Мұндайда дақылдың өскіндеріне аздап зақым келетіні де бар, бірақ ол кейін жетіліп кетеді.

Дақылды баптауда араларын өндеудің айрықша ма-

ңызы бар. Ол бір жағынан дақылдың түбін қопсытып, оның тез бой алуына жағдай жасаса, екіншіден, арамшөпті жоюдың бірден-бір жолы. Мұнда культивациялауды дәл уақытында жүргізу қажет, арамшөп өсіңкіреп кеткенде жүргізілетін культивацияның әсері онша болмайды. Гектарына екі центнерден үстеп коректендіру осы культивациялау кезінде жүзеге асырылады. Алғашқы культивациялау 12–14 сантиметр, екіншісі 10–12 сантиметр тереңдікте жүргізіліп, үшінші рет суару үшін жүйек тартылады.

Жүгеріні суару — ең жауапты жұмыстың бірі. Бұл шаруашылық жағдайында плантация төрт немесе бес рет суарылады. Алғашқы суару жүгерінің сабақтану кезеңінде, екінші су шашақ салу, үшінші су — гүлдеу, дән салу кезінде, төртінші, бесінші су — дәннің сүттену кезеңінде беріледі. Алғашқы суаруда егінге тауық қиы коса жіберіледі. Суару кезегі звено мүшелері үшін ең жауапты науқан. Мұнда олар әр сағат емес, минуттарды есепке алады. Тәулік бойы суарады. Күндіз-түні, сенбі, жексенбі деп бөлу жоқ. Әсіресе, түнгі суға айрықша көңіл бөлінеді. Түнгі кезде судың булануы аз, яғни су үнемді толығымен топыраққа сіңіп отырылады.

Бірнеше жылдай құрғақшылық болуына байланысты жазда егінді жеделдетіп суарады. Бұл кезде су жетіспей, үлкен қиындық туатыны және бар. Сондықтан «ылғал үшін күрес — мол өнім үшін күрес» деген ұран көтеріп, осы жолда қолда бар мүмкіндіктер кеңінен пайдаланылады. Қыс бойы тынымсыз еңбек етіп, қар тоқтату егістікке су жайып, мұз қатырумен айналысады. Ғылыми мекемелер жүргізген зерттеулер бойынша, қар тоқтату арқылы әр гектарда бір-бір жарым мың тонна ылғал қорын жинауға болады екен.

Ерте көктемде жыртылған жерді жедел тырмалап, оған ылғал жабуды да Ахмет звеносы қысқа мерзімде аяқтап жүр. Бұл кезде барлық агрегаттарды іске қосып, жұмысты екі сменада жүргізеді. Егер жұмыс ұзаққа

созылса әр гектардағы жиналған ылғалдың тәулік сайын 80 тоннасы бұға айналып ұшып кетеді. Сондықтан топырақта ылғалдың мол жинақталуы үшін айдалған алқапты екі қайтара тырмалау керек. Ерте көктемде су қорының мол болатыны белгілі. Соны пайдаланып, екпе шабындықтарды, бау-бакты ертерек қандыра суарып алады. Кеш егілетін дақылдар орналастырылатын жерлерді суару да қатарластырыла жүргізіледі. Бұл — су қоры күрт азайған кезде онша қиындық көрмеуге жақсы әсерін тигізеді.

Ауыл шаруашылығы дақылдарының қаулап шығып, бойлап өсуі үшін құнарлы қоректің жеткілікті қорын жасау ісі күзгі дала жұмыстары аяқталысымен-ақ басталады. Әр звено, бригада өздеріне бекітіліп берілген алқаптарға көң тасып төгу ісімен көктемгі егіс жұмыстары басталғанша шұғылданады. Өзгелерден бір ерекшелігі сол, көнді үлкен етіп ұйып, ортасына әк тастап, ішіндегі шөп-шаламның әбден шіруіне жағдай жасайды. Көнді көп мөлшерде дайындау колхозда жақсы жолға қойылған. Бірақ соның өзінде жетіңкіремейді. Өйткені, топырағының құнары төмен учаскелердің гектарына 40—50 тоннадан көң тасып төгу қажет. Осы қиындықтан шығу үшін көң қордасын жасауды өндіріске кеңінен енгізген. Соның нәтижесінде егістікке құнарлы қоректің мол қоры осылай жасалынады.

Жүгерішілер егістікке тұқым сеппестен бұрын, топырақты алдын ала өңдеп, кесегін әбден ұсатады, тасын тереді. Жерді тақтайдай етіп тегістейді. Оған тұқымды шаршы ұялы әдіспен себеді. Егістіктің тегіс болуы тұқымның біркелкі тереңдікке түсуіне, жер бетіне бірдей болып шығуына әсер етеді. Осының үстіне ол егісті суаруға да жеңіл. Ал, жер ойлы-қырлы болса, ойпаңға су үймелеп қалады да өсімдікті шірітіп жібереді, ал дөңестеу жерге су шықпайды, ондай жердегі егін шөліркеп, құрап кетеді.

Тұқым жер бетіне өніп шыққанда егістікке екі рет

тырма жүргізіп, топырақтың беткі қабатының кабыршақтанып қатып қалмауына жағдай жасалады. Бұл тұқымның жедел өніп, жылдам қаулап шығуын қамтамасыз етеді. Содан соң ұзынынан және көлденеңінен екі дүркін тағы тырма жүргізіп, топырақтың қопсып жатуын жүзеге асырады. Мұның арамшөпті жоюға да көмегі бар. Арам шөпті жоюда гербицидтердің, әсіресе амин тұзын тиімді пайдаланудың пайдасы да нәтижелі. Өсімдіктерді сиретіп араларының тиісті қашықтықта болуын жүзеге асырған соң картограммада көрсетілген мөлшерде минералдық тыңайтқыш енгізіп, үстеп қоректендіру жүргізіледі. Содан соң ізінше суарып, топырақтағы ылғалдың буға айналып, ысырапқа ұшырамасы үшін дереу қатараралығына культиватор жүргізіледі. Өйтпеген жағдайда топырақ тығыздалып қатып қалады да өсімдіктің бойлап өсуін баяулатады. Осы тәсіл бұдан кейін де бірнеше рет қайталанады. Екінші рет суарған кезде топырақ алдын ала және қолсытылады. Сөйтіп, бороздалардың бойымен судың баяу ағып, жерге терең сіңуіне қолайлы жағдайы жасалады.

Егістікті суару үшін бороздалы арықшалар кеңінен қолданылады. Әр борозданың бас жағына құбырлар орнатылып, оны су ағызып әкетпес үшін жерден арнаулы ойылған шыммен бастырып тастайды. Суарылып болғаннан кейін құбырлар орны сондай шыммен бітеледі. Ал, су жіберу қажет болса, қойылған шым алынып, қасына қоя салынады. Әрбір жиырма шақты борозданың алдынан жасалған астаушаларға су жіберіледі. Оған құйылған су бороздалардың басына орнатылған құбырларды бойлап баяу аға бастайды. Бұл біріншіден, су ысырабын болғызбайды, екіншіден, топыраққа терең сіңеді. Екіншілер арасында «күндіз суарсаң — бу, түнде суарсаң — су» деген нақыл бар. Шынында күн шыжып тұрған ыстықта суарған жағдайда оның бір бөлігінің буға айналып, ысырапқа ұшырайтындығы рас. Бұған жол бермес үшін егінді негізінен түнде және ертенгі.

кешкі салқында суаруға баса назар аударылады. Әр гектарға бір тоннадан құс қиы келетіндей есеппен оны суға езіп, ағызып беруді кейінгі жылдары қолдануда. Оның тиімді екеніне өмір тәжірибесі көзді айқын жеткізді. Жүгері бір метрдей болып өскенше қатараралығы қопсытылып отырылады. Екінші рет қопсыту кезінде әр гектарға біржарым — екі центнерден мочебина енгізіледі.

Жүгеріден мол өнім алу оның жиілігіне де тығыз байланысты. Тым жиі немесе өте сирек болуы тиімсіз. Әр гектарда орта есеппен 50—55 мың түп жүгері өскінінің болғаны жөн. Сиреткен кезде әр ұяда үш өсімдік қалдырылады. Арасы егер тым сирек жерлері болса қайта сеуіп отырғызылады.

Халық нақылында «не ексең, соны орасың», «жаман тұқымнан жақсы өнім күтпе» деп бекер айтылмаған. Мұның дұрыстығын өмір лабораториясы — тәжірибе сан рет айқын көрсетіп берді емес пе. КПСС XXV съезіне жасаған Есепті баяндамасында КПСС Орталық Комитетінің Бас секретары, СССР Жоғарғы Советі Президиумының Председателі Л. И. Брежнев жолдас селекция мен тұқым шаруашылығын өркендетуге ерекше тоқталды. «Мамандардың бағалауы бойынша, — деді Л. И. Брежнев жолдас, — бүгінгі күн талабына сай жақсы ұйымдастырылған тұқым шаруашылығы егіннің шығымдылығын кем дегенде 20 процент арттыра алады. Ал мұның өзі — қосымша ондаған миллион тонна астық және басқа да ауыл шаруашылық өнімдері».

Кейінгі жылдары бүкіл егіс көлеміне жүгерінің мол өнімді «Югославский» сортты тұқымын егуде. Оның төккен терді зая кетірмейтініне көз айқын жеткен. Бұрын дәндік жүгерінің басқа сорттарын да егіп көрген болатын. Бірақ солардың ешқайсысы мұншалықты мол өнім беріп көрген емес.

«Дала аруын» бітік өсірумен іс бітпейді. Ол игі істің басы ғана. Ең негізгісі — еңбекпен өсірген бітік егінділер кезінде төкпей-шашпай жинап алу. Бұл күш-мүм-

Звено мүшелері жүгерінің әрбір онкүндік сайын қаншалықты биіктеп өскенін анықтап жатқан сәті.

байн, собық пен көк балаусаны тасуға 130 автомашина, 70 трактор тіркемесі қатысады. Собық тазалауға, оны автомашиналарға тиіп қабылдау пунктіне жөнелтіп отыруға жеті жүзден астам адам қатыстырылады. Жүгері жинау мезгіліндегі күзгі кезеңде жауын-шашынның жиілетіні белгілі. Әрбір ашық күнді мейлінше тиімді пайдаланып, жиын-терінді белгіленген мерзімнен бұрын табысты аяқтау үшін жарыс толастамайды.

Істің ығын, шаруаның тілін білген адамның еңбегі әрқашан жемісті. Бұған барар жол еңбекке ынталандыру

кіндікті мейлінше тиімді пайдалануды талап ететін іс. Жиын-терін кезінде колхоз басқармасы мен партия, кәсіподақ, комсомол ұйымдары тығыз ынтымақтаса отырып, селонның барлық еңбеккерлерін және қаладан көмекке келгендерді жалпай шабытты жігермен еңбек етуге жұмылдыра біледі. Олардың өнімді де тиімді еңбек етулеріне мәдени-тұрмыстық, өндірістік жағдайлар жасау арқылы әрбір күнді, тіпті әрбір сағатты ұтымды пайдалануға күш салады-ақ. Осы іске қатысушылар арасында жүргізілген еңбек ұйымдастыру, бұқаралық-саяси жұмыстар жиын-терінді табысты аяқтауға мүмкіндік береді. Жүгері жинауға жыл сайын 45 ком-

шараларының дұрыс қолданылуы. Звенолар ұйымдас- тырылғаннан кейін колхоз олармен келісім шарт жаса- сады. Онда егіс көлемі, дақылды сепкеннен бастап жинап алғанға дейінгі атқарылатын жұмыстар сараланып көр- сетіледі. Бұларға жұмсалатын еңбек пен басқа да шы- ғындар есептелінеді. Әр гектардан және барлық көлем- нен алынатын жоспарлы өнім ақшаға шағып көрсетіледі. Жоспардан тыс канша өнім алса, неше сом көтерме сыйлық ақы берілетіні де белгілі. Мысалға Ахмет Шам- шадинов басқаратын звеноның жасалған келісім-шартты келтірейік.

Звеноның алғашқы немесе соңғы жылдағы көрсеткіші емес, жүгері өсірудегі уақыттың ішіндегі ең орташа ке- зенін 1977 жыл деп алып көрелік. Звеноға жүз гектар жер бекітіліп берілді делік. Оның әр гектарынан 45 центнерден, ал барлық көлемнен 4500 центнер астық алу жоспарланды дейік. Сонда әр центнері үшін 1 сом 34 тиыннан еңбек ақы төленеді. 1977 жылы звено кол- лективі гектар сайын 127 центнерден, ал барлық жерден 12705 центнер жүгері дәнін жинады. Демек, жоспардан тыс 8205 центнер астық алды. Келісім шартта көрсетіл- гендей жоспардан тыс өндірілген өнімнің центнеріне 3 сом 77 тиыннан, барлығы 30 мың 932 сом берілді. Бұл нақ- тыды тапқан еңбек ақысының әрбір сомына шаққанда 2 сом 16 тиыннан көтерме сыйлық ақы алды деген сөз. Қолхоз бойынша жүгерішілерге жыл аяғында жоспардан тыс өндірілген өнім үшін 112.633 сом ақша берілді. Бұл орта есеппен Ахмет Шамшадиновтың өзі ай сайын 527 сомнан алып отырды деген сөз. Жоспардан тыс өндіріл- ген өнім үшін оның жеке өзіне 4 мың сом, звено мүше- дерінің әрқайсысына үш жарым мың сомнан қосымша көтерме сыйлық ақы және берілді. Еңбек ақы төлеудің бұл тәсілі колхозға да, жүгерішілерге де тиімді болып шықты. Қолхозшылардың «дала аруын» өсіруге ынтасы артты. Осы салада еңбек етуге тілек білдірушілер кө- бейді. Сондықтан жүгері өсіретін звенолар құрамы со-

лардан іріктелінін алынады. Олармен қоян-қолтық жұмыс істейтін звено жетекшілері ғой. Сондықтан звено құрамын іріктен, толықтыруда звено жетекшілерінің пікірімен санасады.

1977 жылы «дала аруын» өсіруде ерекше көзге түскен еңбек өрендеріне колхоз басқармасы мәжілісінің және халық депутаттары аудандық Советі атқару комитетінің шешімі бойынша сушы Әзиз Алиевке, тракторшы Алексей Федорович Контемировке, сушы Абдул Лопаевке, звено жетекшісі Камал Айвазовке «Москвич», ал тракторшылар Сергей Андреевич Технерядов пен Василий Ильич Чернышевке «Жигули» жеңіл автомашинасын сатып алуға қамқорлық көрсетілді. Ахметке бұрын «Москвич» автомашинасы сыйға тартылған болатын. Қазір жүгерішілердің барлығында да бір-бір жеңіл автомашинасы бар.

Жүгерішілер арасында социалистік жарыс осындай ынталандыру арқылы жыл сайын өрістей түсті. Жүгеріні еккеннен бастап, оны жинауға кіріскенше жарыс қорытындысы жыл сайын үш реттен шығарылады. Бірінші рет дақылды дер кезінде егіп біткеннен кейін, қалғандары күтіп-баптау, суару кездерінде, жыл қорытындысында тексеріледі. Осы үш ретте де Ахмет басқаратын звено бірінші дәрежелі ақшалай сыйлықты жеңіп алды. Жарыс қорытындысын шығарғанда дақылдың өсу жағдайы, биіктігі, жиілігі, суарылу сапасы, арамшөп тазалығы, уактылы үстеп қоректендірілуі ерекше ескеріліп отырылады. Бұл тұрғыдағы талап жыл сайын артып келеді.

Ауыспалы қызыл вымпельдерді, ақшалай сыйлықтарды салтанатты жағдайда тапсыру әдетке айналған. Барлық жүгерішілер бас қосқан жиын өткізіліп, көпшілік алдында аса құрметтеп тапсырылады. Қалың көпшілік алдында жарыс жүлдегерінің құрметіне қызыл жалау көтеріледі, үй-іштеріне, әріптес коллективтеріне құттықтау хат жіберіледі. Аудандық «Еңбек жалыны» газеті жүгерішілердің еңбектегі қол жеткен табыстарын баян-

дап, басқаларға үлгі-өнеге есебінде кеңінен хабарлап отырады. Күн сайын бюллетеньдер шығарылып, бригадаларға, звеноларға таратылып, көрнекті жерлерге ілінеді де. Жүгерішілерді материалдық жағынан ынталандыру моральдық қолдау жасап отыру, олардың шабытты жігермен еңбек етулеріне осылай әсер етті.

Жүгерішілерді жылдың төрт мезгілінде де жұмысқа ынталандырып отыру жағы әсте назардан тыс қалған емес. Олар жиын-терінді күзде бітірсе де жер анадан көз жазбайды. Жұмыс бітті деп арканы кеңге салушылық жоқ. Келер жылдың өнімі үшін негіз қалау қолға алынады. Жүгерішілер арасындағы еңбек қарқыны, өзара жарысы осылай толассыз бір-бірімен ұштаса жүруде. Бұл колхоз жүгерішілеріне қалыптасып кеткен әдет.

Колхозда жүгерішілер арасындағы социалистік жарысқа айырықша мән беріледі. Әр звеноның егіс алқабында көрсеткіштері жазылған тақталар бар. Онда звено мүшелерінің межесі, кіммен жарысатыны, олардың гектары жазылған. Онан кейінгі тақтада науканды жұмыстарды кімнің қалай орындайтыны түсіндірілген.

Жаз бойы жүгерішілер өз алқабына келгенде алдымен осы жазуларды көреді. Жарыстан әріптестерінің жайы қалай екені де оның көз алдында. Қасында болмаса да әр жүгеріші олардың қатарында тұрғандай сезінетін. Кейде бір-бірінің жерлерін көріп, көзге түскен кемшіліктерін де айтысты.

Қауырт жаздан кейін күткен күз де жетеді. Колхоздағы әр жүгеріші егіннің соңғы сабағы орылғанша бел жазған жоқ. Ел болып тойлаған — Ұлы Октябрьдің 60 жылдық мерекесінің салтанатына колхоз жүгерішілері мандай термен өсірілген алтын дәндерін қамбаға құйып болып, тартумен барған еді. Мерейлі мерекені үлкен табыспен қарсы алды. Колхоз бойынша 1977 жылы 2100 гектар жүгері алқабының әр гектарынан 110,3 центнерден дән жиналды. Сол салтанат үстінде саңлақтардың да аты құрметпен аталды.